

Bożena Listkowska

"Etyka wobec dylematów moralnych współczesności" : przedstawiciele Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW na konferencji naukowej w Akademii Bydgoskiej

---

Studia Philosophiae Christianae 42/1, 276-284

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BOŻENA LISTKOWSKA

Wydział Filozofii Chrześcijańskiej UKSW

**ETYKA WOBEC DYLEMATÓW MORALNYCH WSPÓŁCZESNOŚCI.
PRZEDSTAWICIELE WYDZIAŁU FILOZOFII
CHRZEŚCIJAŃSKIEJ UKSW NA KONFERENCJI NAUKOWEJ
W AKADEMII BYDGOSKIEJ**

W dniach od 30 maja do 1 czerwca 2005 roku w Runowie Krajeńskim (województwo kujawsko-pomorskie) odbyła się Konferencja Filozoficzna: *Etyka wobec dylematów moralnych współczesności*, zorganizowana przez Instytut Filozofii i Socjologii Akademii Bydgoskiej (obecnie Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy). Celem jej było: „(...) przedyskutowanie zagadnień dotyczących poszczególnych problemów moralnych, a w szczególności miejsca i roli etyki w XXI wieku, oraz przygotowanie człowieka do wyzwań współczesnych dylematów”. W Konferencji wzięli udział pracownicy naukowcy wielu uczelni m.in.: prof. dr hab. A. Andrzejuk, o. prof. dr hab. T. Biesaga, ks. prof. dr hab. W. Dyk, prof. dr hab. L. Gawor, prof. dr hab. Z. Hull, prof. dr hab. K. Kalka, prof. dr hab. A. Latawiec, prof. dr hab. A. Papuziński, prof. dr hab. H. Romanowska-Łakomy, prof. dr hab. W. Tulibacki, prof. dr hab. J. Wawrzyniak, doc. dr W. Lukiewicz, dr J. Byrska, dr M. Jaranowski, dr A. Kmieciak, dr D. Liszewski, dr A. Molesztak, dr M. Pepliński, dr A. Płachciak, dr W. Torzewski, dr W. Wołoszyn, mgr Z. Bulanda, mgr P. Domeracki, mgr D. Kościukiewicz, mgr M. Leźnicki, mgr B. Listkowska, mgr A. Rudziewicz. Nad przebiegiem oraz atmosferą spotkania czuwał przewodniczący konferencji – dyrektor Instytutu Filozofii i Socjologii AB – prof. dr hab. Krzysztof Kalka oraz członkowie Komitetu Naukowego, m.in. prof. dr hab. Artur Andrzejuk. Za miejsce konferencji obrano kompleks parkowo-pałacowy w Runowie Krajeńskim.

Problematyka wygłoszonych referatów objęła szeroki zakres zagadnień. Znalazły się wśród nich kwestie z obszaru etyki ogólnej, etyki szczegółowej oraz bioetyki. W zakresie etyki ogólnej podjęto m.in. refleksję nad: istotą dylematów etycznych, rolą godności osoby ludzkiej w ich rozwiązywaniu, opozycją między etycznym relatywizmem a „absolutyzmem”, przyczynami dylematów, samotnością

moralną i wynikającymi z niej trudnościami etycznymi oraz kondycją moralności w XXI wieku.

W obszarze etyki szczegółowej rozważono kwestie: głównych zagadnień współczesnej etyki stosowanej, dylematów moralnych pracownika nauki, etyczności prawa, miejsca zasad etycznych w sporcie i dziennikarstwie, relacji pomiędzy etyką środowiskową i ekofilozofią, stosunku etyki ochrony zwierząt do etyki środowiskowej oraz związku człowieka ze światem zwierząt w świetle badań naukowych.

Ważną część rozważań konferencyjnych stanowiła refleksja nad zagadnieniami bioetycznymi. Rozważono m.in. problemy: granic decyzyjnej autonomii pacjenta, wartości ludzkiego życia we współczesnej medycynie, eutanazji dzieci nieuleczalnie chorych, wpływu reprogenetyki na tożsamość osobową oraz biologicznych determinacji zachowań moralnych.

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie na Konferencji reprezentowali: prof. dr hab. Artur Andrzejuk, prof. dr hab. Anna Latawiec oraz mgr Bożena Listkowska. Prof. dr hab. A. Latawiec oraz mgr B. Listkowska wygłosiły referaty z obszaru etyki ogólnej, prof. dr hab. A. Andrzejuk podjął zagadnienie z kręgu etyki szczegółowej.

Z dziedziny bioetyki jednym z najbardziej interesujących okazał się problem przedstawiony przez o. prof. dr hab. Tadeusza Biesagę reprezentującego Papieską Akademię Teologiczną w Krakowie. (Z tego też powodu zostanie on omówiony obok referatów przedstawicieli UKSW).

Rozważania konferencyjne otworzył referat prof. dr hab. A. Latawiec, zatytułowany *W poszukiwaniu istoty dylematów etycznych*. Autorka podjęła w nim próbę zbadania przyczyn, źródeł i istoty dylematów oraz wskazania na działania umożliwiające ich przezwyciężanie. Tezą prelekcji uczyniła zdanie: „Zrozumienie istoty dylematów etycznych możliwe jest w kontekście odkrywania ich różnorodnych źródeł”. Zgodnie z tym zdefiniowała pojęcie dylematu etycznego, po czym przeprowadziła klasyfikację jego źródeł. Przytoczyła także kilka przykładów współczesnych dylematów, znanych z relacji gazet i telewizji.

Sam dylemat autorka zdefiniowała jako: „konieczność dokonania wyboru między dwiema trudnymi możliwościami”, stwierdzając, iż rozwiązywanie dylematu wymaga wcześniejszego określenia jego ro-

dzaju. Oprócz rzeczywistych dylematów zdarzają się bowiem dylematy pozorne. Dylematami pozornymi są takie trudności, których proponowane rozwiązania nie wykluczają się, gdyż przynajmniej jedno z nich wynika z subiektywnej oceny faktów. Zanim przystąpi się do rozważań nad możliwościami rozwiązania dylematu trzeba więc precyzyjnie określić jego źródła. Prof. A. Latawiec do źródeł tych zaliczyła: konflikt wartości, problemy językowe, odmienne kryteria rozstrzygnięć, nieprawidłową ocenę faktów, obowiązujące kodeksy.

Konflikt wartości zachodzi wówczas, gdy urzeczywistnienie jednej wartości wymaga poświęcenia innej, gdy dóbr cenionych przez daną osobę nie można w określonej sytuacji pogodzić. Za przykład autorka podała dylemat lekarza dysponującego jednym aparatem ratującym życie pacjenta i dwoma osobami potrzebującymi.

Do problemów językowych zalicza się sytuacje stosowania wyrażeń wieloznacznych, nieostrych, obejmujących różne zakresy znaczeniowe lub też określeń pochodzących z różnych obszarów wiedzy. Powoduje to z jednej strony dostrzeganie dylematów, które w rzeczywistości są tylko pozorne, z drugiej zaś nie zauważanie lub bagatelizowanie dylematów prawdziwych, np. stosowanie biologicznego terminu „embrion” w miejsce terminu filozoficznego „osoba ludzka”.

Problem odmiennych kryteriów rozstrzygnięć wynika z omówionej niejednoznaczności wyrażeń i pojęć. W języku występują terminy, których nie można zdefiniować w sposób ścisły i jednoznaczny. Jednym z nich jest pojęcie „człowieczeństwa”. Według autorki jego nieostrość stanowi poważne źródło dylematów występujących m.in. w obszarze medycyny.

Przez nieprawidłową ocenę faktów rozumie autorka subiektywną interpretację sytuacji, której powodem są: emocje, nastawienie, poglądy i przekonania osób bezpośrednio lub pośrednio zaangażowanych w dylemat. Rozstrzygnięcie dylematu wymaga zdystansowania się do nich, czyli ustalenia faktów obiektywnych.

Paradoksalnie powodem dylematów bywają również kodeksy etyczne. Wynika to z ich nieprecyzyjności oraz wpływu na ludzką psychikę, który można by w uproszczeniu nazwać poczuciem „zwolnienia z moralnej odpowiedzialności i odwoływania się do własnego sumienia” na rzecz regulacji prawnych. Zdaniem prof. A. Latawiec, dobrze funkcjonującymi kodeksami etycznymi są jedynie Dekalog oraz przysięga Hipokratesa.

Na koniec rozważań autorka przytoczyła przykłady powszechnie znanych dylematów etycznych – m.in. dylematów związanych z osobami Terry Schiavo i Trishy Marshal. Wskazała w nich na błędy w sposobie myślenia o człowieku terminalnie chorym i na częste w potocznych ujęciach wartościowanie jego życia, ocenianie jego „jakości”.

Rozważania o istocie dylematów etycznych prof. A. Latawiec zamknęła stwierdzeniem, iż warunkiem koniecznym ich rozwiązania jest nie tylko trafne rozpoznanie źródeł, ale także poprawnie ukształtowane sumienie osób podejmujących decyzję, obiektywna ocena sytuacji oraz wola czynienia dobra.

Ciekawe zagadnienie z obszaru bioetyki poruszył na Konferencji o. prof. Tadeusz Biesaga. Tematem jego rozważań była *Autonomia a dobroczynność w bioetyce*. W swoim wystąpieniu autor dokonał analizy toczącego się na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci sporu pomiędzy paternalizmem i autonomizmem. Stanowiska dyskutujących stron przedstawił w świetle wyznaczonych przez Toma L. Beauchampa oraz Jamesa F. Childressa czterech zasad bioetyki: autonomii, nieszkodzenia, dobroczynności i sprawiedliwości.

O. prof. T. Biesaga zauważył, iż pod koniec XX wieku przeprowadzono w medycynie krytykę paternalizmu jako nurtu ograniczającego autonomię pacjenta, traktującego go jak dziecko niezdolne do podejmowania dojrzałych decyzji i ponoszenia za nie odpowiedzialności. Wnikliwa analiza paternalizmu pozwoliła wyróżnić jego dwie „odmiany”:

1. paternalizm umiarkowany, ograniczający autonomię pacjenta czasowo lub trwale niezdolnego do samodzielnego podejmowania decyzji,

2. paternalizm radykalny, dopuszczający podejmowanie decyzji za pacjenta zdolnego do podejmowania ich w sposób samodzielny.

Autorytarne podejście do pacjenta wzbudziło sprzeciw zwolenników partnerstwa w procesie terapii, w którego wyniku doszło do powstania przeciwnego nurtu – autonomizmu, przyznającego wolności pacjenta wartość najwyższą. W swojej prezentacji autor zaznaczył, iż absolutyzacja autonomii pacjenta przyniosła wiele szkód wynikających z utożsamienia wolności z jedynym i najwyższym dobrem oraz sceptycznego założenia o niemożliwości poznania przez medycynę dobra obiektywnego. Konsekwencją przeakcentowania autonomii chorego okazał się relatywizm, dowolność, uzależnienie

sposobu prowadzenia terapii od subiektywnych, niekompetentnych decyzji pacjenta. Postawienie autonomii przed obiektywnym dobrem osoby doprowadziło do powstania kilku modeli relacji lekarz-pacjent: modelu legalistycznego, ekonomicznego, negocjacyjnego, kontraktalistycznego, religijnego.

Wszystkie wymienione modele relacji opierają się na instrumentalnym potraktowaniu zarówno pacjenta, jak i lekarza. Pacjent jest w nich rozumiany jako klient, konsument, zleceniodawca, lekarz zaś jako instytucja usługowa zobowiązana na mocy prawa, zawartego kontraktu lub danej obietnicy do wykonania zlecenia. Absolutyzacja autonomii prowadzi więc do dehumanizacji relacji lekarz-pacjent, rozwija wzajemną nieufność, zwalniając jednocześnie lekarza z moralnej odpowiedzialności i zniekształcając podstawowy cel medycyny, którym jest obiektywne dobro pacjenta.

Autor referatu zauważył, że autonomizm szkodzi przede wszystkim pacjentowi, zakładając bezwarunkową akceptację jego niekompetentnych, dyktowanych strachem i bólem decyzji. Szkodzi także pacjentom czasowo lub trwale pozbawionym możliwości decydowania o swoim losie (embrionom ludzkim, noworodkom, psychicznie i terminalnie chorym itd.), odbierając im status osób, a tym samym prawo do opieki medycznej. Absolutyzacja wolności w medycynie wyrządza krzywdę również lekarzom, zmuszając ich do podejmowania działań niezgodnych z ich wiedzą, doświadczeniem, wrażliwością moralną oraz sumieniem.

O. prof. T. Biesaga stwierdził, że spór pomiędzy paternalizmem i autonomizmem okazał się walką dwóch egoizmów: egoistycznej wolności pacjenta i egoistycznej wolności lekarza. Zakończenie sporu możliwe jest tylko w drodze powrotu do tradycyjnego rozumienia celu medycyny oraz poprawnego, tzn. obiektywnego określeniu dobra pacjenta. Dobrem chorego nie jest absolutystycznie pojęta wolność. Autonomia stanowi tylko jeden z aspektów jego dobra. Dobrem tym jest zarówno dobro medyczne i osobowe, jak i ostateczne dobro człowieka. Celem medycyny winno być jego realizowanie w atmosferze życzliwości i wzajemnego zaufania.

Rozwiązanie sporu między paternalizmem i autonomizmem widzi autor w odwołaniu się do etyki, która uwzględniałaby całościowe dobro pacjenta. Według o. prof. T. Biesagi jest nią koncepcja Edmunda Pellegrino, nazywana etyką dobroczynności-w-zaufaniu.

Obok prof. dr hab. A. Latawiec przedstawicielem UKSW zaproszonym na Konferencję był prof. dr hab. A. Andrzejuk. Wygłosił on referat pt. *Etyka «zadekretowana»? Dylematy moralne pracownika nauki*. Autor w swojej prelekcji poddał analizie tendencję ostatnich dziesięcioleci do tworzenia kodeksów i przepisów etycznych dla poszczególnych grup zawodowych. Wśród przypuszczalnych przyczyn ich powstawania wymienił: budzenie się zawodowej świadomości moralnej, zanik poczucia moralności, biurokratyczną skłonność do dekretowania.

Najwięcej uwagi poświęcił normom etycznym wyznaczającym postępowanie pracowników naukowych, czyli *Europejskiej Karcie Naukowca* oraz *Dobrym obyczajom w nauce*. Przed przystąpieniem do ich omówienia zaznaczył, że powstanie uregulowań normatywnych nie oznacza, że wcześniej etyka nie była obecna w pracy naukowej. O tym, że istniała świadczy m.in. tradycyjna przysięga doktorska.

Opublikowana w marcu 2005 roku *Europejska Karta Naukowca* stanowi najnowszy dokument regulujący kwestię postępowania pracowników naukowych wszystkich krajów należących do Unii Europejskiej. Wśród zamieszczonych w niej wytycznych ogólnych na pierwszy plan wysuwa się wolność badań naukowych mająca na celu apragmatyczne poszukiwanie prawdy oraz dobro ludzkości. Uczony ma prawo do wolności w poszukiwaniu i odkrywaniu prawdy. Przyznawana mu wolność nie jest jednak absolutną. Na pracowniku nauki ciąży odpowiedzialność za społeczeństwo i obowiązek dbania o jego dobro. Drogą prowadzącą do tego jest przestrzeganie etyki ogólnoludzkiej.

Wytyczne szczegółowe Karty podkreślają rolę odpowiedzialności zawodowej naukowca. Na czoło wysuwają się w nich zasady:

1. poszanowania praw własności intelektualnej, czyli nie dopuszczania do jakiegokolwiek formy plagiatu, w tym autoplagiatu,
2. profesjonalnego podejścia do wykonywanego zawodu, związane z kwestią organizowania własnych badań i zabezpieczania ich wyników,
3. odpowiedzialności moralnej przed pracodawcami i społeczeństwem.

Europejska Karta Naukowca zwraca uwagę na konieczność życzliwych i konstruktywnych relacji pomiędzy pracownikami nauki, zwłaszcza zaś między młodymi pracownikami i ich opiekunami.

Podkreśla ponadto prawo i obowiązek stałego rozwoju naukowego wszystkich pracowników.

Do najbardziej znanych krajowych kodeksów etycznych zalicza autor, opublikowany w 1994 roku przez Komitet Etyki przy Prezydium PAN-u, zbiór zasad etycznych pt. *Dobre obyczaje w nauce*. Zbiór ów wśród zasad ogólnych obowiązujących uczonego wymienia:

1. odpowiedzialność, wynikającą z większej świadomości moralnej oraz postrzegania go jako autorytetu,
2. konieczność przedkładania etyki nad prawo stanowione,
3. korzystania z sumienia w życiu moralnym.

Prof. A. Andrzejuk w swoim wystąpieniu omówił także poszczególne punkty dekalogu uczonego wchodzącego w skład *Dobrych obyczajów w nauce*, akcentującego, podobnie jak *Karta*, bezinteresowne poszukiwanie prawdy, dzielenie się swymi osiągnięciami ze społeczeństwem oraz przeciwdziałanie ich złemu wykorzystaniu. Rozważania nad kwestią etyki „zadekretowanej” mówca zamknął stwierdzeniem, iż współczesne kodeksy etyczne wpisują się w dotychczas obowiązujący kanon zasad etycznych, stanowiąc jedynie jego rozwinięcie i uzupełnienie, o czym świadczy m.in. tradycyjna przysięga doktorska.

Trzecią przedstawicielką UKSW na Konferencji była mgr B. Listkowska. Wygłosiła ona referat z zakresu etyki ogólnej. Przedmiotem swoich rozważań uczyniła *Przyczyny współczesnych dylematów etycznych według prof. M. Gogacza*. Dokonała przeglądu najbardziej jaskrawych błędów współczesnych koncepcji etycznych oraz przeanalizowała etykę prof. Mieczysława Gogacza pod kątem definiowania w niej osoby i sposobu wyznaczania norm moralnie poprawnego postępowania.

Według twórcy tomizmu konsekwentnego, najczęstszą przyczyną dylematów etycznych jest niewiedza lub wiedza oparta na błędnych przesłankach. Zeby poprawnie zbudować realistyczną etykę trzeba wiedzieć, kim jest człowiek i czym jest jego postępowanie. W tym celu należy precyzyjnie zidentyfikować wewnętrzne oraz zewnętrzne pryncypia stanowiące człowieka jako osobę. Nie można bowiem wyznaczać norm działania dla podmiotu, którego się nie zna. Fundamentem etyki musi być realistycznie zorientowana antropologia filozoficzna oraz metafizyka.

W historii filozofii sformułowano różne ujęcia człowieka. Do najbardziej znanych należą: ujęcie Platona, Arystotelesa oraz św. To-

masza. Najwierniejsze rzeczywistości jest rozumienie Akwinaty. Rozumie on człowieka jako realny, odrębny i jednostkowy byt rozumny wyposażony we władzę wolnego podejmowania decyzji. Swoją koncepcję etyki opiera na definicji osoby, koncepcji sprawności władz duchowych (intelektu i woli) oraz prawie naturalnym. Koncepcja jego określana jest mianem intelektualistycznej.

Prof. M. Gogacz rozwija i doprecyzowuje koncepcję Tomasza. Czyni to przede wszystkim w drodze uzupełnienia jego metafizyki i filozofii człowieka. Zauważa, że Akwinata trafnie identyfikuje człowieka jako byt ukonstituowany z aktu istnienia i istoty, ale z identyfikacji tej nie wyprowadza wszystkich konsekwencji. Pomija problem budujących się na przejawach istnienia relacji istnieniowych, nazywanych relacjami osobowymi: wspierającej się na *transcendentale* rzeczywistości miłości, na własności prawdy, wierze oraz na dobru – nadziei. Nie uwzględnienie w Tomaszowej antropologii filozoficznej powodowanych istnieniem powiązań, zawęża rozumienie człowieka, a tym samym definicję osoby.

Akwinata definicję osoby przyjmuje za Boecjuszem. Twierdzi, że osobą jest realnie istniejący byt o rozumnej naturze. Prof. M. Gogacz zauważa jednak, że pełne ujęcie człowieka wymaga nie tylko wskazania na jego intelektualność, ale także na wyznaczone przejawami istnienia relacje osobowe. Osobą w ujęciu tomizmu konsekwentnego jest „rozumny byt jednostkowy, który zarazem kocha”, a więc wiąże się z innymi osobami relacjami: miłości wiary i nadziei. Poszerzając zgodnie z prawdą o człowieku definicję osoby, prof. M. Gogacz wprowadza etykę na nowe tory. Zaznacza, że normami wyznaczającymi postępowanie nie mogą być wyłącznie sprawności duchowych władz, nawet wraz z wytycznymi prawa naturalnego. Musi nim być zgodne z prawdą dobro osób, którym jest zawsze trwanie we współobecności, trwanie osób w relacji miłości. Tylko takie zorientowanie etyki chroni ją przed dylematami. Prof. M. Gogacz nazywa ją etyką chronienia osób.

Zorganizowana w Runowie Konferencja okazała się przedsięwzięciem niezwykle udanym. W czasie jej trwania szeroko omówiono kwestię etycznych dylematów. Przedyskutowano problemy moralne ostatnich dziesięcioleci, budzące najwięcej kontrowersji. Analizie poddano wiele trudnych, niepokojących zagadnień. Dyskutowane kwestie ukazano z punktów widzenia przedstawicieli różnych koncepcji filozoficznych. Omówiono przyczyny, istotę oraz

sposoby przewycięzania dylematów. Konferencja umożliwiła wieloaspektowe ujęcie problemów etycznych człowieka XXI wieku, ukazując jednocześnie stan badań i kondycję współczesnej nauki o normach moralnie prawego postępowania.

Warto dodać, że Konferencja była bardzo udana pod względem organizacyjnym. Spotkania odbywały się w pensjonacie – urzędowym w XIX-wiecznym stylu – sąsiadującym z malowniczymi ruinami pałacu z tegoż okresu. Położony wśród zieleni kompleks parkowo-palacowy okazał się miejscem znakomicie dostosowanym do potrzeb Konferencji. Oddalenie od miasta i hałasu stworzyło uczestnikom doskonałe warunki zarówno do pracy, jak i wypoczynku. Nowo powstałemu Uniwersytetowi Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy gratulujemy, życząc wielu równie owocnych przedsięwzięć.

Nicholas Rescher, *Common Sense: A New Look at an Old Tradition*, The Aquinas Lecture for 2005, Marquette University Press, Milwaukee WI 2005, ss. 235.

Jednym z rodzajów wiedzy dotyczącej otaczającej nas rzeczywistości jest wiedza zdroworozsądkowa, której pojęcie jest od dawna przedmiotem rozważań filozofii. Kluczowym problemem związanym z analizą tego pojęcia jest stopień pewności i prawomocności takiej wiedzy. Obecnie zagadnienia te powracają ze szczególną mocą w obliczu prób modelowania wiedzy za pomocą sztucznej inteligencji. Nicholas Rescher jest jednym z tych, którzy bronią zdrowego rozsądku jako najpewniejszego i najważniejszego źródła wiedzy, z jakiego korzystamy, wnioskując o świecie, działając w nim czy podejmując decyzje. Stanowisko prezentowane przez Reschera jest o tyle ciekawe, że do dyskusji na temat możliwości zaufania wiedzy zdroworozsądkowej dodaje on nowe argumenty, zaczerpnięte ze współczesnych, szeroko wykorzystywanych teorii: teorii gier i teorii komunikacji (związanej z koncepcjami Grice'a).

W książce omówione zostają następujące kwestie: jaka jest natura praw zdroworozsądkowych (rozdział pierwszy), w jaki sposób można racjonalnie uprawomocnić wiedzę zdroworozsądkową (roz-